

Любомир БЕЛЕЙ

ПРО ХРИСТИЯНСЬКІ ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ АНТРОПОНІМІЇ ХІХ-ХХ СТ.

Проблема інкультурації християнства українською культурою, тобто спосіб, обсяг і глибина засвоєння культурою українців християнських ідей не раз привертала до себе увагу українців. Доведено, що поява багатьох витворів української архітектури, малярства, музики була інспірована живодайними ідеями християнства [див.: 2; 3]. Українська література кращими своїми зразками також засвідчує глибинні й неперервні зв'язки з ідеями християнства. Якщо одні твори сюжетом безпосередньо пов'язані зі Святим Письмом, вони є спробою осмислити події Старого та Нового Заповітів (наприклад, “Мойсей” І.Франка, “Марія” Т.Шевченка), то інші, писані на цілком світські теми, також часто творилися під впливом Святого Письма, християнські символи стають тут питомим, органічним елементом естетичного фону українців.

Характерним творчим прийомом українських письменників, що засвідчує глибину засвоєння українською духовною культурою християнських ідей, виступає вибір імен персонажів, мотивований християнською символікою [1: 41]. Тільки у Святому Письмі можна віднайти пояснення мотивів присвоєння певного імені конкретному персонажу, а відтак глибше збагнути ідейний задум письменника.

Серед імен постатей Нового та Старого Заповітів найчастіше в творах української літератури зустрічається ім'я Богоматері – *Марія*. Це і зрозуміло, адже у традиційній свідомості українців Божа Матір – це їх чи не єдина незрадлива заступниця і порадниця, небесна покровителька України. Т.Шевченко перший, хто в новій українській літературі возвеличив Богородицю і, водночас, окремими деталями, штрихами наділив зображуваний образ Непорочної Марії українськими рисами. За нашими спостереженнями, у поемі “Неофіти”, екстраполюючи новозавітну Палестину та Україну ХІХ ст., Т.Шевченко робить не тільки першу і досить-таки успішну спробу інкультурації Нового Заповіту українською літературою. Цей прийом Кобзар реалізував настільки радикально, що навіть такий знавець літератури, як М.Драгоманов

Ономастика

здивовано писав:”... в “Неофітах” він прямо розкажує свій сюжет, що зовсім не розбереш, про кого йде діло: про українців чи римлян – од чого п’єса не виграє в своїй ціні” [5: 284]. Проте саме такий новаторський прийом Т.Шевченка готує підґрунтя для тлумачення образу Марії-Богоматері як матері-заступниці України, що так переконливо було реалізовано у поемі ”Марія”, де *Марія* – не лише Матір Божа, а й українська Мати.

П.Тичина у поемі “Скорбна Мати” продовжує Шевченкову традицію. Тут Богоматір звертається до апостолів словами, які наочно демонструють органічну українськість *Марії*:

Звела *Марія* руки,

Безкровні, як лілеї:

Не до Юдеї шлях вам,

Вертайте й з Галілеї.

Ідіте на Україну,

Заходьте в кожну хату...

У міжвоєнний та повоєнний періоди українські майстри слова, пам’ятаючи про неймовірні стараждання Божої Матері, часто звертаються до імені *Марія*, яке стає символом неолі й страждань української жінки-матері. У Самчук іменем Богоматері назвав роман, присвячений “Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933”. О.Довженко у оповіданні “Мати”, щоб посилити трагізм та увиразнити високу духовність головної героїні твору, також називає її *Марією*: “Вічна слава вашому імені, мамо *Маріє*...”. Пор.ще: *Марія* (Н.Королева “Три Марії”, В.Стефанік “Марія”, М.Хвильовий “Я(романтика)”, В.Шевчук “Дім на горі”, І.Драч “Чорнобильська Мадонна” та ін.

Літературних персонажів, проповідників нових ідей в Україні, часто називають іменами апостолів та євангелістів. Наприклад: *Павло* Чубань (“Не судилось” М.Старицький), *Лука* Літостанський (“Київські прохачі” І.Нечуй-Левицький), *Марко* Гуща (“Fata morgana” М.Коцюбинський), *Марко* (“Царівна” О.Кобилянська), *Петро* Кайдан (“Весняні шуми” М.Івченко), *Петро* (“Апостоли” В.Петров) та ін. Глибше закодована ідея месіанства у прізвищі *Савлутинський*, носій якого також пропагує західний спосіб життя і про якого говорять, що “за ним йде нова культурна доба”(“Робітні сили”). М.Івченко для персонажа-поступовця утворює прізвище *Савлутинський* від першого імені апостола Павла – *Савло*. Називаючи героїв іменами апостолів, українські письменники спиралися на українську традицію, в якій міцно укоренилися переконання про величезну заслугу учнів Христових у поширенні Нового Заповіту.

Старий Заповіт також служив українським письменникам джерелом для запозичення імен літературних персонажів. Присвоюючи літературним героям імена старозаповітних праотців та пророків, письменники увиразнювали тим самим якусь суттєву рису характеру персонажів, яка була притаманна їх біблійним тезкам. Так, наприклад, Т.Шевченка особливо цікавила постать старозаповітного пророка Єзекиїла, що жив у часи розвалу Юдейської держави. Поет, як відомо, написав вірш “Подражаніє Іезекіїлю”, мав намір написати картину “Іезекіїл на полі, всіяному кістками” [6, I, 249]. У такому контексті стає очевидним глибокий символізм зветання Т.Шевченка до П.-Й.Шафарика у поемі “Єретик”: “І став єси (...) На розпугті всесвітньому *Іезекіїлем*”. Прізвище одного із персонажів роману Ю.Яновського “Вершники” – *Адаменко* також зовсім не випадково було утворено від імені біблійного *Адама*. Адже саме прізвище *Адаменко* завдяки асоціації з біблійним *Адамом* містить недвозначний натяк письменника на правічність українського селянського роду та його мимовільну тяжку гріховність у часі революції.

Виняткове значення для розуміння ідейного задуму драми М.Куліша “Народний Малахій” має ім’я-символ *Малахій*. Називаючи головного персонажа твору рідкісним в Україні іменем *Малахій*, автор зіставляє головного персонажа твору з біблійним *Малахією*, останнім пророком Старого Заповіту. Біблійний *Малахія* першим пророкував про скасування старозаповітних жертв, замість яких “Господь установить чисту безкровну жертву, яку приноситьимуть Його святому імені всі народи від сходу до заходу сонця” [4, 1067]. *Малахій* М.Куліша переконаний у приреченості старого світу, а тому він провіщає нове життя. Очевидно, не випадково є однойменність персонажа повісті І.Франка “Захар Беркут” – *Захара* з відомою біблійною постаттю – *Захарією*, батьком Івана Хрестителя. Біблійний Захарія символізує закінчення Старого Заповіту, а Франків *Захар* – кінець язичницької доби.

Високою частотою вживання в українських літературно-художніх текстах ХІХ-ХХ ст. характеризуються імена одіозних біблійних осіб – *Кайна*, *Ірода*, *Іуди*, *Пілата*. Це традиційні для української літератури символи віроломності, підступу, зради, зла. Т.Шевченко, наприклад, найчастіше вживає ці імена як лайки та зневажливі порівняння. “Знову люта гадина впилася (...), Як той *Ірод*”; “А він мене й побачив, *Ірод*!”; “І припадає, мов собака, мов той *Іуда*!” У злагоді з біблійною традицією вживають ці імена й інші письменники. “Кажі мені, *Пілате*, чого тобі від мене треба” (“Старе гніздо...” Василь Мова); “Вислужився *Іуда Скаріот*, ще й нібито винагороду отримав за них” (“Циклон” О.Гончар) та ін.

Зразком неперевершеного християнського пафосу не лише в українській, а й слов'янських літературах є поема Т.Шевченка "Марія", якого поет досягає й завдяки стилістично вивіреному, у дусі Святого Письма вживанню імен персонажів. Т.Шевченко перший (й досі чи не єдиний), хто зумів майстерно використати питомість для української культури як церковнослов'янських, так власне українських іменних варіантів. На перший погляд може здатися, що поет довільно варіює церковнослов'янські та українські імена героїв. Наприклад: *Йосун, Марія, Іван* та *Семіон, Авраам, Ісаія*. Однак це лише поверхове враження. Усі старозаповітні пророки, а також юдейські священики іменуються виключно церковнослов'янськими іменними варіантами, а новозаповітні особи – українськими. Батька Івана Хрестителя, юдейського священика, який як служитель культу належав до Старого Заповіту, а як батько Івана Хрестителя був безпосередньо причетним до Нового Заповіту, Т.Шевченко називає "напівукраїнським" іменем *Захарій*, а не церковнослов'янським його відповідником *Захарія*. Самого ж Івана Хрестителя Т.Шевченко називає специфічно українськими іменуваннями *Івась*, або *Івась удовиченко*. Називаючи засновників християнського віровчення українськими іменами, поет підкреслює поступовий, глобальний, загальнолюдський, у тому числі й український характер християнства, чого цілком справедливо не може сказати поет про юдаїзм, адже усі його представники іменуються чужими та архаїчними неукраїнськими іменами. Ця ідея реалізується Шевченком настільки послідовно та скрупульозно, що навіть Марія до народження Ісуса (до початку Нового Заповіту) звертається до свого Обручника церковнослов'янським варіантом імені *Iosufе*, сам же автор, немов стверджуючи належність св.Йосипа до Нового Заповіта, послідовно називає його по-українськи *Йоситом*.

Як бачимо, ключ до розуміння характеру багатьох персонажів та й численних українських літературних творів слід шукати у християнській історії та символіці. Християнство послужило надійною духовно-естетичною основою при творенні образів персонажів та їх власних назв. Прикметно, що християнське підґрунтя багатьох українських власних назв персонажів посилювало народність та універсалізувало ідейність творів, де вони вживалися. Українська літературно-художня антропонімія надає вдалий мовний матеріал, який дозволяє, окрім іншого, ще й пересвідчитися у могутності впливу та глибині засвоєння ідей християнства українською духовною культурою.

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 176 с.
2. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К., 1995. – 293 с.
3. Попович М. Нарис історії культури України. – К., 1998. – 727 с.
4. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту. – United Bible Societies, 1990. – 1067+324 с.
5. Тимченко П.Д. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови. Ч. I. – К., 1959. – 359 с.
6. Шевченківський словник: У 2-х т. – К., 1976.